

УДК 81'243.54

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-1-51>**Юрій ДЕЯК,***orcid.org/0000-0002-9521-0670**старший викладач кафедри іноземних мов**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана**(Київ, Україна) YuriiDeyak@i.ua***Михайло ДЕЯК,***orcid.org/0000-0001-8654-0080**старший викладач кафедри іноземних мов**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана**(Київ, Україна) DeyakMykh@i.ua***Тамара ІЩЕНКО,***orcid.org/0000-0001-5473-3451**старший викладач кафедри іноземних мов**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана**(Київ, Україна) T.ischenko@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена процесу формування комунікативної компетентності іноземної мови майбутніх фахівців у галузі міжнародних економічних відносин. Автор визначає основні риси змісту викладання англійської мови для цієї категорії студентів на основі аналізу відповідних документів та результатів сучасних досліджень з теорії та методики викладання іноземних мов та професійної освіти у ВНЗ. Були проаналізовані такі документи, як Спільна європейська мовна рамка, Національна програма для університетів з англійської мови для конкретних цілей, навчальна програма з ESP для міжнародних економічних відносин (бакалаврський ступінь). Аналіз включав цілі викладання, рівні виконання, основні загальні та спеціальні компетенції. Усі ці показники розглядалися з точки зору викладання ESP як важливого елементу професійної підготовки фахівців у галузі міжнародних економічних відносин. Стаття також надає рекомендації щодо використання методології CLIL, відповідно до якої мова повинна викладатися паралельно з іншими професійними предметами, використовуючи схожу структуру тем і матеріалів. Відзначається, що метод CLIL може мати деякі недоліки у застосуванні, наприклад, нестачу сертифікованих фахівців як у мові, так і в інших професійних предметах, недостатню увагу до систематичного вивчення мови. Ще одним важливим моментом, який висловлено в статті, є можливість використання міжнародних стандартних іспитів, особливо в галузі бізнесу та економіки. Використання інформаційних технологій та Інтернет-ресурсів для класних занять, онлайн- та самостійного навчання, проектної роботи, контролюючих випробувань і т. д. може бути ще одним важливим принципом навчання мови, запропонованим майбутнім економістам у галузі міжнародних відносин. Нарешті, автори підтримують методику, що сприяє використанню перекладу з метою викладання мови та професійних термінів.

Ключові слова: іноземна мова за професійним напрямом, професійна іношомовна мовленнєва компетентність, інтегроване навчання мови та предмету, інформаційні технології та ресурси у навчанні іноземної мови.

Iurii DEYAK,

orcid.org/0000-0002-9521-0670

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) YuriDeyak@i.ua*

Mykhaylo DEYAK,

orcid.org/0000-0001-8654-0080

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) DeyakMykh@i.ua*

Tamara ISHCENKO,

orcid.org/0000-0001-5473-3451

*Senior Lecturer at the Foreign Department
Vadym Hetman Kyiv National Economic University
(Kyiv, Ukraine) T.ischenko@ukr.net*

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SPEAKING COMPETENCE FOR FUTURE PROFESSIONALS IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

The article deals with the process of forming a foreign language communicative competence of the future specialists in the area of international economic relations. The author defines the basic features of the content of the English language teaching for this category of students based on the analysis of corresponding documents and the results of current research into the theory and methods of teaching foreign languages and professional education in HEE. The following documents were analyzed and taken into account such as Common European framework of references for languages, National Curriculum for Universities for English for specific purposes, the Syllabus for ESP for International economic relations (Bachelor degree). The analysis included the aims of teaching, levels of performance, the main competences both general and special. All these indicators were considered in terms of teaching ESP as an important element of the professional training of specialists in the area of international economic relations. The article also gives recommendations about the use of CLIL methodology according to which the language is to be taught parallel with other professional subjects following a similar pattern of topics and material chunks. It is noted that the CLIL method might have some deficiencies in application e.g. the shortage of certified specialists both in language and other professional subjects, insufficient focus on the systematic language learning. Another crucial consideration expressed in the article is a possibility to employ international standard examinations especially in the field of business and economics. The use of information technologies and Internet resources for classroom activities, on-line and self-study, project work, control testing etc. may be another important principle of language instruction offered to future economists in the area of international relations. Finally, the author supports the view which favors the use of translation with the aim of teaching language and professional terms.

Key words: *English for special purposes, foreign language professional communicative competence, CLIL, information technologies and resources in foreign language teaching process.*

Постановка проблеми. Інтеграція України у європейський економічний простір, глобалізаційні процеси в усіх сферах людської діяльності зумовлюють формування нових вимог до володіння фахівцями з міжнародної економічних відносин засобами міжкультурного повсякденного та професійного спілкування. Тому одне із пріоритетних завдань вищої освіти на сьогодні є створення сприятливих умов для обов'язкового практичного володіння майбутніми економістами- міжнародниками принаймні двома іноземними мовами. Це завдання знайшло відображення у змісті освітніх програм та навчальних планів, навчальних програм дисциплін у вигляді визначених загальних та спеціальних компетентностей. Так наприклад, здатність спілкуватися на професійному та соціальному рівнях з вико-

ристанням фахової термінології, включаючи усну і письмову комунікацію державною та іноземними мовами визначено як одну із фахових компетентностей за Освітньо-професійною програмою ОКР Бакалавр спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» (Освітньо-професійна програма).

Високий рівень володіння іноземними мовами економістами-міжнародниками об'єктивно зумовлений специфікою їхньої професійної діяльності. Професійно-зорієнтоване усне та писемне мовлення фахівців у цій сфері характеризується високою інтенсивністю, дотриманням різноманітних стилів в залежності від специфіки комунікативної ситуації та володінням лексичними засобами та термінологією, що є адекватними конкретній комунікативній ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання змісту та методів навчання іноземних мов за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей, зокрема, майбутніх фахівців сфери міжнародних економічних відносин завжди перебували у фокусі уваги з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників а саме: О. Бігич, В. Гришкова, Л. Манякіна, С. Ніколаєва, О. Ножовнік, О. Петрашук, Ю. Семенчук, О. Тарнопольський, О. Устименко, D. Coyle, A. Waters та інші.

Водночас питання про зміст навчання та підходи до формування іншомовної мовленнєвої компетентності фахівців у сфері міжнародної економіки не може бути раз і назавжди розв'язаним з огляду на швидкоплинність суспільних процесів та зміну освітніх імперативів. Зміст навчання та методичні підходи вимагають постійного переосмислення, уточнення, доповнення. Свіжі концепції та ідеї потрібні також у зв'язку з постійним удосконаленням матеріально-технічної бази професійної освіти, а ще, як показав розвиток подій в нашій країні та у світі за останні декілька років, з урахуванням загальної суспільно-політичної ситуації.

Відповідно до викладеного вище, метою цієї статті визначаємо наступне: з огляду на чинні вітчизняні та європейські документи, які регламентують зміст навчання іноземних мов (англійської мови) за професійним спрямуванням, визначити умови ефективності формування іншомовної професійної мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців у сфері міжнародно-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Європейська наукова та освітня спільнота завжди прагнула до розв'язання проблеми уніфікації у питаннях іншомовної освіти у навчальних закладах. Документом, який дозволив це зробити, стали «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (Загальноєвропейські рекомендації, 2003). Рекомендації націлені на інтенсифікацію процесів вивчення і викладання мов з метою зростання мобільності, покращення доступу до інформації, збільшення ефективності міжнародного спілкування за умови збереження культурних відмінностей. Рекомендації Ради Європи уніфікують цілі, стратегії, підходи та вимоги до вивчення мов, забезпечують ефективність у координації діяльності викладачів, менеджерів освіти, авторів підручників та програм; цим документом послуговуються не лише студенти і викладачі, але й слухачі комерційних курсів і мовних шкіл, а також всі інші, хто вивчає мову (Загальноєвропейські рекомендації, 2003: с. 56–58). На цьому документі ґрунтується Типова програма з англійської мови для профе-

сійного спілкування (Бакаєва: с. 119), яка може використовуватися для цілої низки спеціальностей. У змісті Типової програми вказується на те, що деякі спеціальності, наприклад, Міжнародні економічні відносини вимагають більш високого рівня володіння мовою для ефективного професійного спілкування, ніж деякі технічні спеціальності чи сільське господарство, які через свою специфіку вимагають менш складної поведінки. Відповідно визначено прийнятні рівні володіння мовою для спеціальностей, які вимагають більш складної мовленнєвої поведінки на ОКР бакалаврату та магістратури. Це **B2+** та **C1+** відповідно, або за певних умов навіть **C2**, у той час як для «звичайних» спеціальностей мінімально прийнятними рівнями є **B2** для бакалаврату та **C1** для магістратури.

Згідно з чинними документами та дослідженнями з методики навчання іноземних мов цілі навчання вимірюються рівнями сформованості компетенцій – лінгвістичної, соціокультурної та професійної. Для кожного конкретного напрямку підготовки, як правило, моделюються мовленнєві ситуації повсякденного або професійного спрямування. Якщо мати на увазі навчання фахівців з міжнародної економіки, то це тягне за собою необхідність здійснення аналізу такої інформації: компетентностей та компетенцій, що визначені в освітніх програмах; типових професійних та повсякденних комунікативних ситуацій; професійних комунікативних потреб фахівців.

Важливе місце відводиться результатам опитування спеціалістів, а також викладачів та студентів, які залучені у процес професійної підготовки економістів-міжнародників. Слід зазначити, що процес інтерпретації даних, отриманих в результаті аналізу професійних потреб, а також врахування цих результатів у змісті робочих програм та у доборі засобів навчання є водночас об'єктивним та суб'єктивним процесом, який залежить як від результатів діагностики, так і від індивідуального досвіду та стилю викладання самого викладача. З одного боку, професійна підготовка фахівців вимагає максимального врахування у змісті навчання іноземної мови професійної тематики і термінології, але з іншого боку навчання іноземної мови та іншомовного мовлення притаманні свої індивідуальні риси, що виражається у формуванні компетенцій та компетентностей, які можуть бути сформовані лише у контексті викладання цього предмету (Ольшанський).

Розвиваючи цю ідею далі, необхідно зазначити, що існують підходи, які базуються на повній інтеграції навчання іноземної мови та фахових дис-

циплін у процесі професійної підготовки, зокрема у підході з аббревіатурою **CLIL (Content and Language Integrated Learning)**, зміст якого полягає в інтегрованому навчанні мови та предмету. Інтегроване навчання мови і предмету або навчання іноземної мови через зміст фахових дисциплін (**Content-based instruction**) в останні роки набув значної популярності в академічній спільноті. На відміну від традиційного підходу, коли у змісті навчання іноземної фахова тематика слугує лише певним фоном, за інтегрованого навчання мови і предмету програма з мови збігається змістовно і деколи хронологічно та за логікою організації з програмами фахової підготовки і змістом відповідних предметів. Таким чином, студенти по суті оволодівають знаннями з фаху засобами іноземної мови, а розвиток іншомовних навичок і вмій здійснюється у встановлених хронологічних та логічних рамках (Руднік, с. 337). Цей підхід, на наш погляд, має як переваги, так і недоліки. Перевага цього підходу полягає у тому, що компетентності з фаху та іншомовні формуються взаємозалежно і таким чином має місце синергетичний ефект. Іншими словами, вивчення навчального матеріалу, ознайомлення з явищами та концепціями рідною та іноземною мовами може бути більш надійним та ефективним у порівнянні з такими ж процесами з використанням лише рідної мови як інструмента навчальної комунікації.

Як недолік, зазначимо, що не завжди викладачі-мовники є кваліфікованими і сертифікованими фахівцями з базових дисциплін та навпаки; тобто викладачі, як правило, практикуються або лише у викладанні мови, або у викладанні дисциплін з основної спеціальності, рідше – в обох або декількох напрямках. Ми також прогнозуємо, що інтегроване вивчення мови та предмету може призвести до виникнення у студентів прогалин з іноземної мови, яка оволодівається за такого підходу не завжди системно; граматичні, лексичні та фонетичні явища в такому випадку можуть бути лише певним фоном для оволодіння матеріалом з фахових предметів.

Тим не менш, нам уявляється, що у контексті навчання іноземної (англійської) мови майбутніх фахівців з міжнародної економіки концепція **CLIL** має значний потенціал для практики викладання. Це інтуїтивно відчувають викладачі вишів, які разом з підручниками, створеними та рекомендованими для студентів спеціальності, включають у програми оригінальні підручники з фаху, наукові публікації, матеріали Інтернету, у тому числі відео та аудіоматеріали. З розвитком інформаційних технологій викладачі дедалі менше прив'язуються до

підручників та навчально-методичних комплексів, для них вже недостатньо просто виконувати методичні інструкції, визначені методичними рекомендаціями для викладачів (**Teacher's book**), вони готові брати на себе відповідальність за добір адекватних допоміжних наочних, аудіовізуальних та текстових засобів для забезпечення мотивації студентів, урізноманітнення практики мовленнєвої діяльності, особливо у професійній сфері. Дедалі частіше у практиці викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах здійснюються спроби організації змісту навчання у кореляції з процесом підготовки до складання міжнародних стандартизованих тестів.

Наприклад, за структурну основу змісту викладання ділової англійської мови для студентів економічних спеціальностей беруть підготовку до складання міжнародного іспиту з ділової англійської мови **BEC (B2 Business Vantage)**; це відповідно зумовлює зміст робочих навчальних програм, добір підручників, організацію контролю. Цей підхід має очевидні переваги: зміст програм підготовки, рекомендованих підручників орієнтований на майбутніх бізнесменів, внаслідок чого майже повністю збігається з пунктами ОПП та змістом відповідних навчальних програм з іноземних мов. На наш погляд, ідея використання програми підготовки до складання міжнародного іспиту в якості структурної та змістовної основи іншомовної професійної підготовки студентів, за умови підсилення її потрібними тематичними компонентами, виглядає абсолютно валідною та не протирічить вимогам освітніх стандартів.

Фахівці з міжнародної економіки через специфіку своєї професії зобов'язані вмій комунікувати з іноземними колегами, а також представниками інших професійних груп, вільно і без перешкод, послуговуючись при цьому як мовою повсякденного спілкування, так і підмовою свого професійного напрямку. У зв'язку з цим варто вказати ще на одну особливість змісту формування іншомовної мовленнєвої компетентності майбутніх економістів-міжнародників. Вона полягає у тому, що мовленнєва тематика, відповідна лексика та моделі мовленнєвої поведінки у професійних ситуаціях, які є об'єктами вивчення і формування, охоплюють водночас сфери спілкування «чистих» економістів та міжнародників. Тобто, іншомовна мовленнєва компетентність майбутніх фахівців у сфері міжнародних економічних відносин у професійній сфері вбирає в себе в тому чи іншому ступені відповідні компетентності економістів та фахівців в галузі міжнародних відносин. Оскільки економіст-міжнародник отримує

підготовку у сфері міжнародної торгівлі, міжнародних валютно-кредитних відносин, економіки підприємства, статистики і т. інш., а також теорії та історії міжнародних відносин й дипломатії, то стає зрозумілим, що перед авторами відповідних програм постає низка непростих і нетривіальних завдань щодо формування тематичного та мовленнєвого мінімуму, добору підручників, навчальних посібників та інших засобів навчання, ресурсів інтернету та врешті структурної організації дисципліни (дисциплін), змістових модулів, форми і методів контролю.

У методиці навчання іноземних мов соціокультурна компетенція вважається суттєвим елементом процесу формування мовленнєвої компетентності (Загальноєвропейські рекомендації: с. 120), і майбутні фахівці у сфері МEB у цьому плані не є винятком. Оволодіваючи мовою, студенти ознайомлюються з культурним багатством країн, мова яких вивчається, а також так званими «реаліями», які можуть виявлятися як в мові взагалі, так і у професійній підмові. Якщо говорити про англійську мову, то поняття міжнародних економічних відносин та англійської мови як інструменту міжнародного спілкування у цій сфері не можливо розглядати ізольовано одне від одного, це твердження стосується як усної, так і писемної комунікації. Особливо варто зазначити англійську термінологію у цій сфері, значний відсоток якої завдяки проникненню у різні мови, у тому числі українську, стає інтернаціоналізмами. Тим не менш, від викладачів та студентів вимагається велика обачність щодо встановлення відповідності між англійськими термінами та їх еквівалентами у українській мові, і відтак, у процесі презентації нових лексичних одиниць студентам. Майстерність викладача проявляється в тому, наскільки вміло й грамотно він чи вона зможе у процесі презентації та актуалізації у мовленнєвій діяльності проілюструвати всі нюанси використання лексичної одиниці. Наведемо декілька прикладів. В оригінальному тексті англійською мовою у контексті фінансів студенти виявили новий термін *Building society*. У цьому конкретному випадку ми маємо справу з так званою реалією, тобто безеквівалентною лексикою, оскільки подібних кредитних установ, що є характерними для Великої Британії, немає в Україні, де іпотечне кредитування здійснюється комерційними банками. Отже, викладач повинен здійснити доречний коментар для адекватного засвоєння терміну студентами. Або, наприклад, український вираз «банківський кредит», який в англійській мові звучатиме як *bank loan*, не зважаючи на те, що

слово *credit* також існує в англійській мові, але використовується в іншому контексті. Питання лінгвокраїнознавства пронизують майже увесь мовний матеріал, що підлягає опануванню студентами: як правильно використати згідно з британським або американським варіантом англійської мови лексичну одиницю *10 dollar bill* чи *10 pound note, cheque* або *bill* в ресторані, *resume* чи *CV* при прийомі на роботу тощо. Лінгвокраїнознавча компетенція потребує орієнтування студентів у таких питаннях як форми звертання в тих чи інших стандартних ситуаціях спілкування, *Mrs* чи *Ms*, під час написання офіційного ділового листа – *Dear Sir, Dear Sirs* чи *Dear Sir or Madam*, а також якими кліше завершувати ділове листування у контексті міжнародної комерційної діяльності – *Yours faithfully, Yours sincerely* чи *Best regards*. Країнознавча компетенція економістів-міжнародників щільно пов'язана з їх професійною компетентністю відповідно до спеціальності, що здобувається: необхідно сформулювати у студентів вміння користуватися різними джерелами, отримувати та інтерпретувати інформацію, у тому числі англійською (іноземною) мовою. Наприклад, статті у журналах *Economist, Business Week*, повідомлення у рубриках економічних новин на міжнародних інформаційних порталах Інтернету, причому інтерпретація стосується не лише текстового, але й графічного матеріалу – графіків, діаграм, таблиць тощо. У зв'язку з цим, варто вказати на доречність синтезу ділової та академічної англійської (*Business* та *Academic English*): ділової – для задоволення широкого кола практичних потреб фахівця, у той час як академічного дискурсу – для не менш важливих потреб як теоретичного, так і практичного характеру. Для прикладу візьмемо стандартне письмове завдання з *IELTS* – інтерпретація графічної інформації (графіків, діаграм, таблиць тощо), для адекватного виконання якого студент повинен володіти цілком конкретними мовними засобами, наприклад дієсловами, що описують певну висхідну чи спадну динаміку (*rise, fall, increase, decrease, grow, plummet, appreciate, soar* тощо).

Значним потенціалом для формування компетентностей, які визначено в освітній програмі, володіють екстенсивне читання фахової літератури іноземною мовою відповідно до визначених рекомендацій та виконання встановлених завдань, опрацювання автентичних відео та аудіоматеріалів. Автентичні фахові тексти з міжнародно-економічної тематики представляють цінність не лише у плані професійної інформативності та фахової термінології; вони завжди цікаві з лінгвістичної

точки зору, характеризуються відповідною стилістикою, містять притаманні зразки мовлення, і тому можуть і повинні бути об'єктами всебічного аналізу учасниками навчального процесу.

Відповідно до сучасних підходів до навчання іноземної мови, основоположною ідеєю якого є навчання іншомовної комунікації через комунікацію, переклад з іноземної мови на рідну або з рідної мови на іноземну не є метою навчання по відношенню до студентів немовних спеціальностей, а тому або не використовується взагалі, або лише епізодично як певний допоміжний інструмент. З цим можна погодитись до певної міри, оскільки успішна практика комунікативної методики навчання у різних закладах навчання, у тому числі вищих навчальних закладах, підтверджує цю тезу. Переважна більшість викладачів закладів вищої освіти не вбачають особливої необхідності у систематичному використанні перекладу на практичних заняттях з іноземної мови. Проте, на нашу думку, потенціал перекладу у процесі формування іншомовної компетентності за професійним напрямом є недооцінений. Як вже зазначалося вище, існує багато нюансів стосовно опанування студентами іншомовної термінології з фаху, і точний переклад може сприяти кращому, і головне, адекватному засвоєнню значень багатьох термінів. Існують також нюанси, що стосуються дотримання стилістики іншомовного оригіналу (тексту або аудіозапису) та відповідного еквіваленту рідною мовою. Так, співставлення іншомовного та рідномовного зразків може принести однозначну користь у плані адекватного оволодіння термінологією та стилістичним оформленням висловлю-

вань у визначених ситуаціях мовлення іноземною мовою, не кажучи вже про те, що побічно студенти матимуть можливість удосконалити своє професійне мовлення рідною мовою, що також слід вважати корисним і важливим для досягнення цілей професійного навчання.

Висновки. Отже, сумуючи усе сказане вище, визначимо наступні умови ефективного формування іншомовної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців у сфері міжнародних економічних відносин:

1. Необхідність врахування професійних комунікативних потреб студентів на основі застосування наявних інструментів діагностики для конструювання змісту навчання.

2. Доречне і науково-обґрунтоване використання інтегрованого навчання мови та предмету.

3. Можливість використання програм підготовки до складання міжнародних стандартизованих екзаменів для фахівців у сфері економіки та бізнесу у процесі іншомовної фахової підготовки студентів за умови їх адаптації.

4. Формування соціокультурної компетенції студентів як важливого компоненту іншомовної мовленнєвої компетентності з включенням матеріалів, що відбивають специфіку професійного напрямку.

5. Використання інформаційних технологій та інтернет-ресурсів для аудиторної, самостійної, проектної роботи студентів, організації різних форм і видів контролю та самоконтролю.

6. Обґрунтоване використання видів і форм роботи з використанням перекладу з іноземної мови на рідну та навпаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освітньо-професійна програма 292. Міжнародні економічні відносини. ОКР Бакалавр. Електронне джерело. Режим доступу:
2. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/292-Mizhn.ekonom.vidnosyny-bakalavr.21.01.22.pdf>
3. *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Під редакцією С.Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2003, 273 с.
4. Г.Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок. *Програма з англійської мови для професійного спілкування*. К.: Ленвіт, 2005. 119 с.
5. Ю.В. Руднік. Впровадження методики предметно-мовного інтегрованого навчання: за і проти (світовий досвід). Гуманітарний вісник. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 46 (31). С. 332–340.
6. Д.В. Ольшанський Зміст навчання англійської мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців з медіакомунікацій Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка) (3–4). 2019. С. 77–83.

REFERENCES

1. Osvitnio-profesiyna programa 292. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. OKR Bakalavr [Educational-Professional Program 292. International Economic Relations. Bachelor's Degree]. E-source. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/292-Mizhn.ekonom.vidnosyny-bakalavr.21.01.22.pdf>. [in Ukrainian]
2. Zahalnoyevropeys'ki rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsinyuvannya [General European Recommendations on Language Education: Learning, Teaching, Assessment]. Edited by S.Yu. Nikolayeva. K.: Lenvit, 2003, 273 p. [in Ukrainian]

-
3. H.Ye. Bakayeva, O.A. Borysenko, I.I. Zuyenok. Programa z anhliys'koyi movy dlya profesiynoho spilkuvannya [English Language Program for Professional Communication.]. K.: Lenvit, 2005. 119 p. [in Ukrainian]
 4. Yu.V. Rudnik. Vprovadzhennya metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannya: za i proty (svitovyy dosvid). Humanitarnyy visnyk. Tematychnyy vypusk "Vyscha osvita Ukrayiny u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvithnoho prostoru" [Implementation of the Methodology of Subject-Language Integrated Learning: Pros and Cons (World Experience). Humanities Herald. Thematic issue "Higher Education in Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space"]. 46 (31). p. 332–340. [in Ukrainian]
 5. D.V. Ol'shans'kyy. Zmist navchannya anhliys'koyi movy za profesiynym spryamuvanniam maybutnikh fakhivtsiv z mediyakomunikatsiy Pedagogichnyy protses: teoriya i praktyka (seriya: pedahohika) [Content of English Language Teaching for Future Media Communication Specialists. Pedagogical Process: Theory and Practice (Series: Pedagogy)] (3–4). 2019. p. 77–83. [in Ukrainian]